

- سرشناسه: شفاپی، امان‌الله، ۱۳۵۳
عنوان و نام پدیدآور: انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی / امان‌الله شفاپی؛ [برای] موسسه آموزش عالی علوم انسانی.
- مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)، ۱۳۹۳.
فروست اصلی: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)، پ ۱۳۹۳/۱۲۲/۶۱.
فروست فرعی: موسسه آموزش عالی علوم انسانی ۱.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۸۹۹-۴
- موضوع: فیثا
یادداشت: کتابخانه.
- موضوع: همبستگی -- جنبه‌های سیاسی
موضوع: چندفرهنگی
موضوع: اقلیت -- سیاست دولت
موضوع: دولت - نژادی
موضوع: موسسه آموزش عالی علوم انسانی
- شناسه افزوده: ۱۳۹۳ الف ۸۱ / ۱۱۸۷۱
رده بندی کنگره: ۳۰۵/۸۰۰۹
رده بندی دیویی: ۳۵۵۱۱۷۳
شماره کتابشناسی ملی:

انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی

امان الله شفایی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی

مؤلف: امان‌الله شفیایی

چاپ اول: ۱۳۹۳ ش / ۱۴۲۵ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۴۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

● قلم: چهارم، شماره ۱۸، پلاک ۵۹، ۰۲۵۳۷۸۹۳۰۵۹ تلکس
● قلم: بلوار محمدشاه، پلاک ۱۴۶، ۰۲۵۳۲۱۱۳۳۱۰۶ تلکس
● تهران، خیابان انقلاب، کوچه بهار، پلاک ۱۰۰، ۰۲۱۶۶۹۷۸۹۲ تلکس
● مشهد، خیابان امام رضا، پلاک ۱۵، ۰۵۱۱۸۵۲۳۰۵۹ تلکس

pub.miu.uc.ir - miup@pub.miu.uc.ir

www.ketab.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

● مدیر انتشارات: محمدسعید پناهی	● ناظر فنی: محمدباقر شکری	● آماده‌سازی: سید مهدی عمادی مجد
● معاونت تولید: توح روحانی	● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی	● صفحه‌آرایی: سید محمدرضا کوثری‌زاده
● ناظر تولید: جعفر قاسمی	● ناظر چاپ: نعمت‌الله پردانی	● ویراستار: حسن محقق نجفی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های تربیتی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ امری که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعه المصطفی العالمیه» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر با عنوان انجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی حاصل پژوهش فاضل گرامی امان‌الله شقایب، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی

www.ketab.ir

فهرست

فصل اول: مباحث مقدماتی

مقدمه	۲۳
مبحث اول: چیستی انسجام سیاسی	۲۵
۱. مفهوم‌شناسی انسجام سیاسی	۲۵
۲. شاخصها و معیارهای انسجام سیاسی	۲۸
۲-۱. میزان مشارکت سیاسی	۲۸
۲-۲. میزان احساس هویت ملی	۲۹
۲-۳. میزان التزام به منافع ملی	۳۰
۲-۴. رفتارهای عام‌گرایانه و کاهش تعارضات	۳۱
۲-۵. ثبات سیاسی	۳۱
۲-۶. عدالت اجتماعی	۳۲
۲-۷. کارآمدی حکومت	۳۳
۳. زمینه‌ها و پیش‌فرضهای انسجام سیاسی	۳۳
۳-۱. توسعه سیاسی	۳۴
۳-۲. مشروعیت‌سازی	۳۴
۳-۳. تکثرگرایی سیاسی	۳۵
۳-۴. تساهل، مدارا و اعتدال سیاسی	۳۶

۳۵. پذیرش تفاوت‌ها و احترام به خرده‌فرهنگها..... ۳۷
۳۶. گفت‌وگو ارزشی و هنجاری کلان..... ۳۸
۳۷. ترویج عقلانیت و پرهیز از خشونت..... ۳۹
۳۸. تمرکززدایی سیاسی..... ۴۰
- مبحث دوم: چستی جامعه چندفرهنگی..... ۴۳
۱. مفهوم‌شناسی و دیدگاه‌های جامعه چندفرهنگی..... ۴۳
- ۱-۱. جامعه..... ۴۳
- ۱-۲. چندفرهنگی..... ۴۴
- ۱-۳. دیدگاه‌ها در رابطه با چندفرهنگی..... ۴۷
۲. شاخص‌ها و معیارهای جامعه چندفرهنگی..... ۵۰
- ۱-۱. مهاجرت..... ۵۰
- ۲-۲. خرده فرهنگ..... ۵۲
- ۲-۳. گروه قومی..... ۵۳
۳. خاستگاه و گونه‌های جوامع چندفرهنگی..... ۵۶
- ۳-۱. عوامل پیدایش بحث چندفرهنگی..... ۵۶
- ۳-۲. گونه‌های جوامع چندفرهنگی..... ۶۰
- مبحث سوم: نظریه‌های انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی..... ۶۵
۱. نظریه همانندسازی..... ۶۵
۲. نظریه تکثرگرایی سیاسی..... ۶۸
۳. نظریه چندفرهنگ‌گرایی (تعامل‌گرایی)..... ۷۲
- مبحث چهارم: چالش‌های انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی..... ۷۷
۱. چالش‌های نظری انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی..... ۷۷
۲. چالش‌های عملی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی..... ۸۰
- ۲-۱. گرایش‌ات افراطی قومی - قبیله‌ای..... ۸۱
- ۲-۲. فرهنگ سیاسی منازعه‌گرا..... ۸۳
- ۲-۳. مداخله کشورهای خارجی..... ۸۵
- مبحث پنجم: فرصت‌های انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی..... ۸۹
۱. جلوه‌های دیداری جوامع چندفرهنگی..... ۸۹

۲. پتانسیل‌های متکثر در جوامع چندفرهنگی ۹۱
۳. نمونه‌های موفق انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی ۹۳

فصل دوم: الگوهای اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی

- مقدمه ۱۰۳
- مبحث اول: الگوهای نظری انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی ۱۰۵
۱. مفهوم فراگیر امت واحد ۱۰۶
- الف) آیات ناظر به نوع انسان ۱۰۶
- ب) آیات ناظر به وحدت بشری ۱۰۷
- ج) آیات مشعر به وحدت در مادیات و امور دنیوی ۱۰۸
۲. جامع‌گرایی و کل‌گرایی آموزه‌ها ۱۱۲
۳. تکثرگرایی سیاسی ۱۱۵
۴. اصل صلح و هنجارهای مسالمت‌آمیز ۱۲۱
۵. تساهل و مدارا ۱۲۵
۶. احترام به تفاوت و اختلاف ۱۲۸
۷. اصل محبت و نفی خشونت ۱۳۲
۸. تعاون و تعامل ۱۳۵
- مبحث دوم: الگوی اسلامی - تاریخی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی ۱۳۹
۱. انسجام سیاسی در دولت نبوی ۱۴۰
- ۱-۱. گسیختگی سیاسی در جامعه چندفرهنگی یترب ۱۴۱
- ۱-۲. مبانی انسجام سیاسی در اندیشه پیامبر ۱۴۳
- ۱-۳. قلمرو مفهوم «امت» در دولت نبوی ۱۴۶
- ۱-۴. اقدامات پیامبر جهت انسجام سیاسی - اجتماعی یترب ۱۵۰
۲. انسجام سیاسی در حکومت علوی ۱۵۵
- ۲-۱. وجوه چندفرهنگی حکومت علوی ۱۵۶
- ۲-۲. راهبردهای انسجام سیاسی در حکومت علوی ۱۵۸
- مبحث سوم: الگوی اسلامی معاصر انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی ۱۶۵
۱. امام موسی صدر و انسجام سیاسی در جامعه چندفرهنگی لبنان ۱۶۵

- ۱-۱. امام موسی صدر فقیه نواندیش ۱۶۶
- ۱-۲. جامعه چندفرهنگی لبنان ۱۶۷
- ۱-۳. طایفه‌گرایی از منظر امام صدر ۱۶۸
- ۱-۴. گفتمان سیاسی امام صدر ۱۷۱
- ۱-۵. مبانی نظری امام صدر نسبت به انسجام سیاسی ۱۷۳
- ۱-۶. روش فرهنگی امام موسی صدر ۱۷۷
- ۱-۷. اصول راهبردی امام صدر در انسجام سیاسی لبنان ۱۷۹
۲. آیت‌الله سیستانی و انسجام سیاسی در جامعه چندفرهنگی عراق ۱۸۶
- ۲-۱. آیت‌الله سیستانی در جایگاه مرجعیت ۱۸۶
- ۲-۲. جامعه چندفرهنگی عراق ۱۸۷
- ۲-۳. چندفرهنگی و چالش انسجام سیاسی در عراق ۱۸۹
- ۲-۴. خط فکری سیاسی آیت‌الله سیستانی ۱۹۰
- ۲-۵. قانون اساسی و نقش آیت‌الله سیستانی ۱۹۱
- ۲-۶. آیت‌الله سیستانی و اشعاع‌گرایی ۱۹۳
- ۲-۷. آیت‌الله سیستانی و مردم سالاری دینی ۱۹۴
- ۲-۸. آیت‌الله سیستانی و وفاق ملی عراق ۱۹۷

فصل سوم: تطبیق الگوی اسلامی انسجام سیاسی بر جامعه چندفرهنگی افغانستان

- مقدمه ۲۱۱
- مبحث اول: افغانستان جامعه‌ای چندفرهنگی ۲۱۳
۱. سیر تاریخی چندفرهنگی در افغانستان ۲۱۴
۲. مولفه‌های چندفرهنگی بودن جامعه افغانستان ۲۱۶
- ۲-۱. تنوع قومی (نژادی) ۲۱۷
- ۲-۲. تکثر مذهبی ۲۱۹
- ۲-۳. تعدد زبانی ۲۲۰
- ۲-۴. حضور خرده‌فرهنگ‌ها ۲۲۲
- مبحث دوم: چالش تاریخی چندفرهنگی در انسجام سیاسی افغانستان ۲۲۵
۱. تعصبات قومی - قبیله‌ای ۲۲۸

۲۳۰	۲. تعصبات مذهبی
۲۳۳	۳. تعصبات زبانی
۲۳۵	۴. خاص‌گرایی خرده‌فرهنگها
۲۳۶	۵. تراکم شکافهای اجتماعی
۲۳۹	مبحث سوم: تطبیق الگوهای تاریخی انسجام سیاسی بر افغانستان
۲۳۹	۱. تطبیق الگوی دولت نبوی بر جامعه افغانستان
۲۴۲	۲. تطبیق الگوی حکومت علوی بر افغانستان
۲۴۷	مبحث چهارم: تطبیق الگوهای اسلامی معاصر بر افغانستان
۲۴۷	۱. تطبیق الگوی امام موسی صدر بر افغانستان
۲۵۲	۲. تطبیق الگوی آیت‌الله سیستانی بر افغانستان
۲۵۷	مبحث پنجم: تطبیق الگوی جامع اسلامی بر افغانستان
۲۵۸	۱. ملت‌سازی بر اساس مفهوم موسع از «امت»
۲۶۱	۲. دولت‌سازی بر اساس صلحت عمومی
۲۶۲	۳. مدیریت سیاست با بهره‌گیری از فرهنگ
۲۶۴	۴. تدوین متون قانونی چندفرهنگی
۲۶۵	۵. حفظ ساختار قومی - فرهنگی جامعه
۲۶۷	۶. کنترل تعصبات و مدیریت شکافهای اجتماعی
۲۶۹	۷. توجه به آموزه‌های عام و انسان‌محور
۲۷۰	۸. توجه به اصل تکثرگرایی و نگرش فرصت‌جویانه به تفاوتها
۲۷۲	۹. توجه به اصل صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز
۲۷۴	۱۰. توجه به اصل تساهل و مدارای سیاسی
۲۷۶	۱۱. ترویج اصل محبت و منع خشونت
۲۷۸	۱۲. تاکید بر تعامل و تعاون
۲۹۳	فهرست منابع
۲۹۳	الف) کتابها
۳۰۱	ب) نشریات
۳۰۴	ج) منابع انگلیسی

پیش گفتار

اگر به ترکیب انسانی کشورهای حاضر در صحنه بین‌الملل بنگریم، بسیاری از آنها از چند قوم، چند مذهب (دین) و چند زبان تشکیل شده‌اند که عنوان «جوامع چندفرهنگی» درباره آنها صدق می‌کند. در پی جهانی شدن و مهاجرت‌های بین‌المللی و در نتیجه رقیق شدن مرزهای فرهنگی، امروزه آن معدود کشورهای تک‌فرهنگی نیز دیگر غلظت تک‌فرهنگی گذشته خود را ندارند و امروز شمار بیشتری از فرهنگ‌های مختلف به اجتماع آنان وارد می‌شود. البته واژه «چندفرهنگی» به‌مانند بسیاری از اصطلاحات علوم اجتماعی، مفهومی به‌شدت نسبی است که از لحاظ کمیت می‌تواند از یک روستا — که مثلاً در آن دو قومیت در کنار هم زندگی می‌کنند — تا کشور کثیرالمله‌ای مانند هندوستان متفاوت باشد و از حیث کیفیت نیز میان کشورهاییکه یک اقلیت در کنار اکثریت زندگی می‌کنند تا کشوری مانند لبنان که از چند طایفه بزرگ تشکیل شده است، در نوسان باشد. از این‌رو درجات مختلفی را در میزان چندفرهنگی بودن جوامع می‌توان تصور کرد.

نکته بسیار مهم آن‌که در حال حاضر، واژه چندفرهنگی بیش از آن‌که بر حقیقت وجودی گروه‌های قومی و فرهنگی در یک جامعه صادق باشد، بر نگرش افراد یک جامعه درباره تشخیص‌های نژادی، مذهبی و زبانی استوار است. به عبارت دیگر بسیاری کشورها از گروه‌های مختلف انسانی تشکیل یافته‌اند، اما از آنجاکه عناصر تشخیص‌زا نقش چندانی در ترسیم هویت مردم آن کشور ایفا نمی‌کند، اطلاق چندفرهنگی بر این کشورها در حال رنگ‌باختن است. در مقابل، کشورهایی هستند که مردم آن کشور بیش از آن‌که هویت خود را با ملیت خود تعریف کنند، مثلاً با قومیت خود تعریف می‌کنند. از اینجاست که این کشورها چندفرهنگی‌تر به چشم می‌آیند. بنابراین، مفهوم چندفرهنگی را در موقعیت کنونی از منظر معرفت‌شناسی بهتر می‌توان درک کرد تا از منظر هستی‌شناسی.

درباره انسجام سیاسی، می‌توان گفت که تک‌فرهنگی یک جامعه الزاماً به معنای وجود انسجام سیاسی و وفاق ملی در آن جامعه نیست؛ چنان‌که چندفرهنگی بودن، الزاماً به معنای وجود بحران سیاسی و گسست انسجام در یک جامعه نخواهد بود. با وجود این، اهمیت بحث انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی [به‌ویژه جوامعی که از غلظت و پیچیدگی بالای فرهنگی برخوردارند] به این لحاظ مهم است که در این کشورها بسترهای تشنج و شکاف‌های سیاسی آماده‌تر از جوامع تک‌فرهنگی است، و چندگانگی فرهنگی قابلیت زیادی در ایجاد چالش‌های سیاسی میان فرهنگ‌های موجود را دارد و تفاهم و توافق درباره موضوعات و مسائل سیاسی را با مشکل مواجه می‌کند. چنان‌که تجربه کشورهای چندفرهنگی در گذشته (مانند ایالات متحده آمریکا و هندوستان) و حال (مانند لبنان، عراق و افغانستان) نشان داده است که سازش و توافق

گروه‌های فرهنگی درباره توزیع قدرت و مشارکت سیاسی و تحقق فرایند ملت‌سازی و دولت‌سازی در جوامع چندفرهنگی پیچیده‌تر و صعب‌الوصول‌تر است.

با توجه به بومی نبودن الگوهای انسجام سیاسی (چندفرهنگ‌گرایی و تکثرگرایی) که اندیشمندان غربی آن را مطرح کردند و در برخی کشورها (مانند کانادا و استرالیا) اجرا شد و همچنین ناتمام ماندن تطبیق این الگوها بر برخی کشورهای شرقی و اسلامی (مانند لبنان)، نگارنده بر این باور است که با مراجعه عمیق به مبانی و اصول اندیشه سیاسی اسلام - ویژه فلسفه سیاسی اسلام و مسلمانان - برای تحقق و نهادینه‌شدن انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی‌ای که بیشتر جمعیت آنان را مسلمانان تشکیل می‌دهند، می‌توان الگوی اسلامی پیشنهاد داد. طرح الگوی اسلامی انسجام و اعمال آن برای برطرف کردن بحران‌های سیاسی دامنه‌دار در برخی از کشورها که چندفرهنگی بودن به جای آن که فرصتی برای شکوفایی و تعالی باشد، عثر و تبدیل به خطر شده و دهه‌هاست که این کشورها را دچار آشفتگی سیاسی کرده است، می‌تواند کشورهایی مانند لبنان، عراق و افغانستان را که از دوجه بالای تنوع نژادی، تکثر مذهبی و تعدد زبانی برخوردارند، از مخاطرات لجام‌گسیختگی سیاسی متوالی برهاند.

ازاین‌رو تحقیق حاضر با تعمق در مبانی اندیشه و فلسفه سیاسی - اجتماعی اسلامی، الگوهایی را استخراج و آنان را تحلیل کرده داده است. در یک نگاه، این الگوها در دو ساحت کلی نظری و عملی جای می‌گیرند. الگوهای نظری آن دسته الگوهایی‌اند که از مبانی نظری و اندیشه سیاسی اسلام به‌دست می‌آیند؛ آموزه‌ها و تعالیمی که برای وفاق

و هم‌بستگی سیاسی و اجتماعی میان گروه‌های مختلف و متنوعی که در کنار هم زندگی می‌کنند و سرنوشت مشترکی دارند، راهکار پیشنهاد می‌دهد. دیگر، «الگوهای عملی»^۱ که شخصیت محورند و براساس عمل دو شخصیت بزرگ صدر اسلام یعنی شیوه پیامبر در باره انسجام سیاسی جامعه یثرب و الگویی که حضرت علی علیه السلام در دوران حکومتشان در پیش گرفتند و همچنین راهکارهای پیشنهادی امام موسی صدر و آیت‌الله سیستانی در جایگاه دو شخصیت دینی بلندپایه معاصر در جوامع چندفرهنگی لبنان و عراق، سامان یافته است. گذشته از اینها، نگارنده پس از طرح و تحلیل الگوهای نظری و عملی، دست به استحصال یک الگوی کلان و جامع زده است که براساس آن، دوازده مؤلفه از مهم‌ترین مؤلفه‌ها و عناصر موجود در الگوهای یادشده ذیل یک الگوی کلان و جامع تحت عنوان «الگوی جامع اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی» نهاده شده است.

افغانستان به‌عنوان جامعه‌ای چندقومی، چندسذهی و چندزبانی و کشوری که به‌دلیل چندفرهنگی‌بودن، بحران‌های سیاسی و شکاف‌های اجتماعی دوام‌داری را از سر گذرانده است، می‌تواند نمونه خوبی برای سنجش کارآمدی الگوهای اسلامی انسجام سیاسی باشد. در حال حاضر گرچه با حضور نیروهای بین‌المللی، بحران‌های سیاسی در افغانستان فروکش کرده و شکاف عمیق میان سطوح فوقانی قدرت و سیاستمداران تا حدودی ترمیم شده است، اوضاع سیاسی این کشور همانند آتش زیر

۱. پژوهش حاضر از عنوان «الگوهای عملی» درباره این الگوها استفاده نکرده، بلکه این الگوها را ذیل دو مبحث «الگوهای تاریخی» و «الگوهای معاصر» پس از مبحث «الگوهای نظری» در فصل دوم به بحث گذاشته است.

خاکستری است که می‌تواند بار دیگر زبانه کشد و اجماع شکننده سیاسی کنونی را به خطر اندازد. از این رو با توجه به زمینه‌های دینی و حضور پررنگ باورهای اسلامی در سطوح مختلف اجتماعی، تطبیق الگوی انسجام سیاسی از منابع و مبانی اندیشه و فلسفه سیاسی اسلامی بر این کشور ضروری است. کشوری که متأسفانه چندفرهنگی بودن آن نقش بسیاری در منازعات و بحران‌های سیاسی داشته و مردم این کشور رنج و دردهای بسیاری را از این ناحیه متحمل شده‌اند. بنابراین تحقیق حاضر پس از طرح و تشریح الگوهای اسلامی در فصل دوم، در فصل اخیر مباحث و الگوهای اسلامی یادشده را بر موقعیت‌های سیاسی کشور افغانستان تطبیق خواهد داد.

بی‌تردید پیوند الگوهای اسلامی برای جوامع چندفرهنگی و آن‌هم درباره انسجام سیاسی و تبیین بر کشوری مانند افغانستان، موضوعی جدید و بی‌سابقه است. تا به حال به صورت کلی مقالات و کتاب‌هایی در کلیت چالش‌های انسجام، نقص‌های هر یک ملی، فقدان یا ضعف مشارکت و توسعه سیاسی در جوامع چندفرهنگی، و همین‌طور کتاب‌هایی درباره هم‌بستگی اجتماعی و هویت ملی در جوامع چندفرهنگی نگاشته شده،^۱ که اولاً ردپای «الگوی اسلامی» انسجام در آنها روشن نیست، ثانیاً با رویکرد اندیشه سیاسی اسلامی انجام نشده و ثالثاً در تحقیقات مربوط به افغانستان، این کشور به‌عنوان یک جامعه «چندفرهنگی» با تبیین علمی محور بحث قرار نگرفته است. از این رو این تحقیق با روش تحلیلی - توصیفی به دنبال پاسخ به این پرسش است که:

۱. مقالات و کتاب‌های یادشده در لابه‌لای فهرست منابع در انتهای کتاب ذکر شده است.

«در اندیشه سیاسی - اسلامی چه الگو(ها)یی را می‌توان برای تحقق انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی پیشنهاد داد؟»

نگارنده برای تبیین و تشریح پرسش فوق، پژوهش حاضر را ذیل سه فصل به سرانجام رسانیده است: در فصل نخست، چیستی انسجام سیاسی، چیستی جامعه چندفرهنگی و نظریه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی تحلیل شده است. در فصل دوم که درحقیقت محور اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهد و قریب به نیمی از حجم آن را به خود اختصاص داده است، الگوهای اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی بررسی و در پایان این فصل «الگوی جامع اسلامی انسجام سیاسی» استحصال شده، و نهایتاً این‌که در فصل سوم یکایک الگوهای مورد بحث در فصل دوم و همین‌طور الگوی جامع، بر افغانستان تطبیق داده شده است.

بی‌گمان به سرانجام رسیدن و انتشار این اثر مرهون عنایات و مساعدت‌های پیدا و پنهان بسیاری است. از خاندان‌ها، به‌ویژه والدین و همسر که با خویشتنداری‌هایشان موجبات آراستن فکری‌ام را فراهم نموده‌اند، جهانی سپاسگزارم. همچنین از استادان گران‌بهر به‌ویژه حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر غلامرضا بهروزلک، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محسن رضوانی و آقای دکتر محمد وحید بیش که در طول تحصیل خوشه‌چین خرمن دانششان بودم و پس از آن با راهنمایی‌ها و مشاوره‌های ارزشمندشان درباره این اثر لطفشان را در حق اینجانب به کمال رساندند، قدردانی می‌کنم. از مسئولان و مدیران جامعة المصطفی العالمیه که خالصانه بستر انجام و نهایی‌شدن این اثر را فراهم نمودند، به‌ویژه رئیس محترم مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر

معصومی، معاونان آموزشی و پژوهشی، و گروه علمی علوم سیاسی این مؤسسه، کمال امتنان را دارم. در پایان نیز لازم می‌دانم که از مسئولان محترم «انتشارات المصطفی» که زمینه انتشار اثر را فراهم نموده و آن را در دسترس عموم قرار داده‌اند، سپاسگزاری کنم.

نگارنده، کژی‌ها و ضعف‌های این اثر را متوجه قلت توشه علمی و ضعف فنون پژوهشی خود دانسته و امیدوار است خوانندگان عزیز به‌ویژه محققان و پژوهشگران این عرصه از کاستی‌ها و ناراستی‌های آن با دیده اغماض درگذرند و نگارنده را برای جبران و اصلاح، ارشاد کنند.